

Ks. prof. dr hab. Wiesław Przygoda
Katedra Teologii Pastoralnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgra lic. Mariusza Przybycienia pt. *Problemy moralne rodziny i postulaty ich rozwiązywania w świetle listów Episkopatu Polski po roku 1989* napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Pawła Góralczyka SAC, Warszawa 2020 ss. 333.

Problemy moralne rodziny należą do ważnych i aktualnych zagadnień teologii moralnej, której celem jest poszukiwanie aktualnych rozwiązań tychże problemów oraz wskazywanie rodzinom pogrążonym w wielorakich kryzysach kierunków i środków przewycięzania trudności, a w konsekwencji wchodzenia na ścieżkę rozwoju moralnego i duchowego. Podobnie jak poszczególny człowiek, także małżeństwa i rodziny nie żyją w pustce społecznej, lecz znajdują się pod stałym wpływem procesów kulturowych, jakie dokonują się aktualnie w Europie i Polsce. Współcześnie, szczególnie w państwach należących do kręgu euroatlantyckiego, rodzina znajduje się w niezbyt korzystnym nurcie zmian społeczno-kulturowych. Na początku XXI wieku na myślenie ludzi w Europie oddziałują różne nurty filozofii postmodernistycznej, czego konsekwencją jest pojawienie się społeczeństwa płynnego, charakteryzującego się brakiem stabilności w zakresie systemów wartości, stylów życia oraz modeli zachowań. To ma oczywiście przemożny wpływ na życie małżeńskie i rodzinne, które kształtuje się z coraz większymi oporami a nawet jest całkowicie kontestowane i zarzucane w myśl zasady: „po co się zobowiązywać do czegoś, skoro i tak nie ma szansy dotrzymać tego zobowiązania”. W każdym razie mamy do czynienia z głębokim i wieloaspektowym kryzysem małżeństwa i rodziny, co dla Kościoła ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia celu, dla którego został on powołany przez Chrystusa, a mianowicie budowania bosko-ludzkiej wspólnoty zbawienia. Jeżeli ten cel ma Kościół realizować w każdym kontekście społecznym, historycznym i kulturowym, to niewątpliwie pierwszym środowiskiem misji zbawczej Kościoła powinna stać się rodzina chrześcijańska. Jaki jest społeczny obraz polskiej rodziny, jakie konkretnie problemy moralne ją trapią na początku XXI wieku, a także jakie zastosować środki, by tę rodzinę wspomóc w jej trudnej sytuacji, to niewątpliwie ważne pytania, które powinni stawiać sobie teolodzy w Polsce, jeżeli chcą wspierać Kościół, a szczególnie duszpasterzy, w realizacji zbawczej misji w środowisku małżeńsko-rodzinnym. W to zapotrzebowanie doskonale wpisuje się przygotowana na seminarium z zakresu teologii moralnej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Pawła Góralczyka SAC rozprawa doktorska ks. mgra Mariusza Przybycienia prezentująca problemy moralne rodziny polskiej i sposoby ich rozwiązywania w świetle listów Episkopatu Polski po roku 1989.

1. Problematyka i struktura rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia obejmuje wywód liczący 333 strony, w tym 27 stron bibliografii załącznikowej. Na tekst rozprawy składa się strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów, bibliografia, spis tabel, wstęp, cztery rozdziały i zakończenie. We wstępie rozprawy (s. 2-17) Autor uzasadnił wybór tematu, nakreślił wszechstronnie jego tło, wskazał na jego aktualność i zasadność oraz scharakteryzował aktualny stan badań w interesującej go dziedzinie. Ponadto przedstawił podjęty do rozwiązania problem naukowy oraz opisał bazę źródłową, zastosowane metody i strukturę pracy.

Po koniecznych procedurach wstępu Autor recenzowanej rozprawy przystąpił do rozwiązywania podjętego problemu. Uczynił to w czterech rozdziałach, przy czym rozdział pierwszy prezentuje społeczno-kulturowy obraz rodziny polskiej, dwa następne pokazują wielorakie aspekty kryzysu wiary i moralności najpierw w społeczeństwie polskim a następnie w środowisku małżeńsko-rodzinnym, a rozdział ostatni jest zestawem wniosków i postulatów mających na celu uzdrowienie życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce. W ten sposób jawnym stał się zamysł twórczy Autora tej rozprawy, która została zbudowana w paradygmacie teologiczno-moralnej analizy uwzględniającej z jednej strony uwarunkowania społeczno-kulturowe, a z drugiej strony teologiczne normy moralne porządkujące życie małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej.

Prezentując szczegółowo strukturę rozprawy, należy zauważyć, iż w rozdziale pierwszym (s. 18-80) została pokazana kondycja współczesnej rodziny polskiej. Autor szczególną uwagę zwrócił na przeobrażenia rodziny, tradycyjne i alternatywne modele życia rodzinnego, a także na realizację podstawowych funkcji rodziny w kontekście procesów racjonalizacji i sekularyzacji życia rodzinnego. Rozdział drugi (s. 81-150) zawiera prezentację wymiarów kryzysu wiary i moralności w społeczeństwie polskim w minionych trzech dekadach. Doktorant uwypuklił rozmiary kryzysu akceptacji norm i wartości moralnych oraz kryzysu religijności i wiary chrześcijańskiej, które to kryzysy są ze sobą mocno powiązane i oddziałują na siebie wzajemnie. Wielkim problemem polskiego społeczeństwa jest relatywizowanie zasad moralności, co konsekwentnie prowadzi do rozkładu życia moralnego i religijnego zarazem, a ostatnio proces ten mocno się nasilił. Pewien wpływ na życie moralne człowieka mają także determinanty gospodarcze i społeczne, co zostało też uwzględnione w szerokiej analizie kryzysu wiary i moralności w społeczeństwie polskim. W rozdziale trzecim (s. 151-206) Autor poddał analizie kryzys życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce. W rozdziale tym Doktorant zaaplikował wnioski z poprzedniego rozdziału do środowiska małżeńsko-rodzinnego oraz uszczegółowił analizy do tego konkretnie środowiska. Pokazał, jak głęboko sięga w Polsce kontestacja chrześcijańskiej wizji małżeństwa oraz powołania do życia w rodzinie, a także zarysował główne przejawy kryzysu wychowania religijnego w rodzinie. Rozdział czwarty (s. 207-291) poświęcił ks. M. Przybycień prezentacji postulatów uzdrowienia życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce. Skoncentrował się tu na pokazaniu sposobów propagowania chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny, następnie na kierunkach uzdrowienia życia małżeńskiego i rodzinnego w naszej ojczyźnie, a także na możliwościach odnowy wychowania dzieci i młodzieży ze

szczególным uwzględnieniem ich przygotowania do życia w chrześcijańskim małżeństwie i rodzinie.

W zakończeniu (s. 292-302) ks. M. Przybycień dokonał podsumowania i oceny osiągniętych wyników analiz w poszczególnych rozdziałach, wskazał na postulaty odnoszące się do odnowy działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce w środowisku małżeństw i rodzin w przyszłości, a mianowicie większego niż dotychczas uwzględnienia w duszpasterstwie kontekstu społeczno-kulturowego życia współczesnej rodziny, zwrócenia uwagi na mocniejszą integrację wiary z moralnością, a także wspieranie bardziej przekonującego świadczenia o pięknie, sensie i szczęściu życia w chrześcijańskim małżeństwie i rodzinie wobec młodego pokolenia. Zdaniem Autora przyszłość małżeństwa i rodziny w Polsce zależy niewątpliwie od zaangażowania duszpasterzy i świeckich pomocników duszpasterstwa rodzin, a nade wszystko od świadectwa chrześcijańskiego życia samych małżonków. Ponadto Doktorant pokazał możliwości dalszych badań aspektów szczegółowych podjętego zagadnienia w celu wypracowania jeszcze lepiej dostosowanej do aktualnych wyzwań strategii pastoralnej Kościoła w Polsce wobec małżeństwa i rodziny.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia prezentuje wysoki poziom merytoryczny. Napisanie tak dużego dzieła wymagało niewątpliwie wielu lat żmudnej pracy badacza. Jego Autor przeprowadził gruntowną kwerendę, gromadząc znaczną bazę źródłową oraz literaturę przedmiotu i pomocniczą. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że obok zgromadzenia zestawu dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, stanowiących stały fundament rozwijania refleksji teologicznej, Doktorant pozyskał także socjologiczne materiały źródłowe na temat stanu życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce, w tym również modeli alternatywnych tego życia. Zgromadzony materiał badawczy został przez Doktoranta usystematyzowany i przeanalizowany, do czego przyczyniły się niewątpliwie wiedza zdobyta w czasie specjalistycznych studiów doktoranckich z zakresu teologii moralnej w UKSW w Warszawie, ale także umiejętności naukowo-praktyczne, które wyniósł z uczestnictwa w seminarium doktoranckim swego Promotora.

Recenzowana rozprawa jest interesującym opracowaniem nie tylko dla specjalistów zajmujących się profesjonalnie uprawianiem teologii moralnej, ale przede wszystkim dla małżonków, rodziców oraz młodzieży przygotowującej się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa i założenia rodziny. Należy pogratulować Doktorantowi wyboru tematu rozprawy oraz obszaru podjętych badań, gdyż troska o małżeństwo i rodzinę jest wpisana w misję Kościoła od początku, o czym świadczą choćby listy pasterskie św. Pawła. W pismach Nowego Testamentu rodzina jest przedstawiana jako domowy Kościół. *Dzieje Apostolskie* wspominają o pierwszych nawróconych rodzinach lub domach (por. Dz 16, 15; Dz 16, 31-34; Dz 18, 8), które stawały się wspólnotami kultu i misji. Z kolei św. Paweł pisze wprost o Kościele zbierającym się w domu Akwili i Pryscylli (por. 1 Kor 16, 19; Rz 16, 5), Nimfy (Kol 4, 15), Filemona w Kolosach (Flm 2) czy Gajusa (Rz 16, 23). Aż do III wieku chrześcijanie nie dysponowali własnymi miejscami kultu, ale gromadzili się w zwyczajnych domach. Dom rodzinny był miejscem modlitwy, śpiewu psalmów, a nade

wszystko sprawowania Eucharystii. Rodzina w Kościele pierwotnym pełniła ważną funkcję religijną, będąc przekazicielką prawd wiary i moralności, a także podstawowym środowiskiem wychowania religijnego. Obok katechumenatu kościelnego istniał bowiem katechumenat rodzinny, zwany także domowym, który przetrwał lokalnie do późnego średniowiecza. Św. Jan Chryzostom († 407) jako pierwszy nazywał rodzinę „małym Kościołem” i wskazał, że modlitwa i nauczanie w świątyni nie wystarczą, lecz muszą towarzyszyć wiernym także w domu, który jest małym Kościołem. Podobnie nauczał św. Augustyn i inni wielcy Ojcowie Kościoła. Sobór Watykański II nazwał rodzinę „niejako domowym Kościołem” (KK 11) lub „jakby domowym sanktuarium” (DA 11). Przytoczone argumenty biblijne i historyczne uzasadniają stwierdzenie, że misja Kościoła i rodziny są ze sobą tak ściśle związane, że nie sposób wyobrazić sobie realizacji celów Kościoła bez aktywnego wsparcia ze strony rodzin chrześcijańskich. Toteż niezwykle ważne wydaje się studiowanie problemów moralnych trapiących współczesne rodziny oraz poszukiwanie sposobów ich przewycięzania, by przez to wzmocnić siłę religijnego oddziaływania rodziny najpierw na swoich członków, następnie na szersze kręgi społeczne, a zwłaszcza na młode pokolenie.

Jako główne źródło swoich analiz wybrał ks. M. Przybycień treść nauczania biskupów polskich zawartą w listach pasterskich ogłoszonych w latach 1989-2019. Ta założona w tej rozprawie cezura czasowa jest uzasadniona dynamiką zmian, jakie zostały zapoczątkowane nie tylko w Polsce, lecz w większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej po 1989 roku. Z perspektywy 30 lat od ich zapoczątkowania można obecnie stwierdzić, iż zmiany te były na tyle głębokie i powszechne, że dotyczą wszystkich sfer życia ludzkiego, nie wyłączając życia małżeńskiego i rodzinnego. Bardzo inspirujące i oryginalne jest stwierdzenie Autora rozprawy, iż „w tym kontekście można nawet zaryzykować tezę, iż w Europie Środkowo-Wschodniej wiek XXI rozpoczął się jedenaście lat wcześniej” (s. 15). Rzeczywiście, bieg wydarzeń historii w minionych trzech dekadach bardzo przyśpieszył i przynajmniej w chwili obecnej nie widać symptomów jakiegokolwiek stabilizacji. Rewolucja technologiczna w dziedzinie komunikacji społecznej, w ostatnim roku jeszcze bardziej przyspieszona przez pojawienie się pandemii koronawirusa, dokonuje jeszcze większych i głębszych zmian kulturowych, co oczywiście mocno wpływa na kształt życia małżeńsko-rodzinnego w naszej ojczyźnie. Toteż w recenzowanej rozprawie należy docenić wysiłek Autora, by w miarę szeroko naświetlić kontekst społeczno-kulturowy, w jakim małżonkowie i rodzice chrześcijańscy realizują swoją misję w świecie współczesnym. Oczywiście, zrozumiałym jest fakt, iż Autor nie zdążył uwzględnić tego najnowszego czynnika a mianowicie obecnej od marca 2020 roku pandemii, która ma niewątpliwie również wpływ na kształtowanie się życia małżeńskiego i rodzinnego w całym świecie, także w Polsce. To zadanie trzeba jednak pozostawić innym badaczom, tym bardziej że pandemia nie odpuszcza i w chwili pisanie tej recenzji nie sposób przewidzieć jakichkolwiek scenariuszy jej dynamiki.

Merytorycznym osiągnięciem Autora, a jednocześnie swoistym *novum* recenzowanej rozprawy, jest krytyczne, całościowe i wieloaspektowe ukazanie problemów moralnych małżonków, rodziców i całych rodzin w Polsce w aktualnym kontekście społeczno-kulturowym, a także wyszukanie propozycji ich rozwiązania czy przewycięzania. Ks. mgr M. Przybycień nie ograniczył się do analizy wybranych źródeł, czyli listów pasterskich Episkopatu Polski, ale starał się naświetlić ich

zawartość, wspierając się argumentacją zaczerpniętą z najnowszych publikacji głównie polskich specjalistów w dziedzinie teologii moralnej, a po części także teologii pastoralnej oraz wielu innych dyscyplin z zakresu filozofii i nauk społecznych badających zagadnienia życia małżeńskiego i rodzinnego. Należy docenić pracowitość Autora tego dzieła, które dzięki wnikliwej analizie tekstów źródłowych powiązanej z danymi statystycznymi, wynikami różnych badań socjologicznych i psychologicznych, a także mądrością zaczerpniętą z publikacji współczesnych uczonych bardzo zyskało na wartości. Szkoda tylko, że Doktorant nie odważył się w szerszym zakresie skorzystać z publikacji teologów zagranicznych, ograniczając się do kilku zaledwie dzieł zacytowanych w tłumaczeniach polskich.

Rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia zawiera najpierw analizę problemów współczesnej rodziny z perspektywy społeczno-prawnej (rozdz. I). Autor przybliżył zmiany kulturowe zachodzące w samym pojęciu rodziny, następnie syntetycznie przedstawił współczesne formy i modele życia małżeńsko-rodzinnego, a także różne wymiary funkcjonalności i dysfunkcjonalności rodziny. Odrębnie zostało potraktowane i szerzej naświetlone zagadnienie sekularyzacji życia małżeńsko-rodzinnego. System norm i wartości moralnych jest regulatorem postępowania ludzkiego, w tym także postępowania w środowisku małżeństwa i rodziny, które jest fundamentalne dla człowieka. Doktorant, szukając źródeł wielorakich problemów małżeństwa i rodziny, wskazał na ogólniejsze zjawisko kryzysu wiary i moralności w społeczeństwie polskim po 1989 roku (rozdz. II). Po tym szerszym naświetleniu tła społeczno-kulturowego zachodzących przemian pokazał dopiero główne przejawy kryzysu chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny oraz zarzucenia przez wielu Polaków chrześcijańskiego powołania do życia w małżeństwie i rodzinie, a także powołania rodziców do wychowania religijnego swoich dzieci (rozdz. III). Zgodnie z nauczaniem biskupów polskich recenzowana rozprawa zawiera wiele ostrzeżeń przed różnymi zagrożeniami dla życia małżeńskiego i rodzinnego, ale stanowi także kompendium wiedzy pozytywnej o chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny oraz jej misji wychowawczej (rozdz. IV). Szczególnie cenne są wskazania, jakie Doktorant wychwycił z listów pasterskich Episkopatu Polski, dotyczące przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie młodego pokolenia.

W zakończeniu swojej rozprawy ks. mgr M. Przybycień stwierdził, że „krytyczna lektura listów pasterskich Konferencji Episkopatu Polski z minionych trzydziestu lat wskazuje, że biskupi bardzo dobrze są zorientowani w dobrych i słabych stronach życia małżeńskiego i rodzinnego w Polsce” (s. 294). Trudno z tą tezą się nie zgodzić, ale w analizie naukowej przydało by się więcej odwagi w krytycznej ocenie nauczania biskupów. Pewnie sami biskupi byliby zadowoleni z odpowiedzi, jakie zagadnienia są pomijane lub słabo naświetlone w ogłaszanych przez nich dokumentach pasterskich. Doktorant przynajmniej pośrednio wskazał jednak na pewne problemy rodziny, które będą domagały się dalszego zgłębiania w przyszłości. Są to niewątpliwie wrogie dla bytu rodziny w Polsce ideologie aborcyjne oraz szerząca się propaganda ideologii *gender*. Ponadto zagrożeniem w wychowaniu młodych pokoleń jest jednoczesne współistnienie wielu, często sprzecznych ze sobą systemów wartości, a zwłaszcza nachalne promowanie wartości egoistycznych i przyjemnościowych. W obecnej rzeczywistości obserwuje się również dynamiczny rozwój mediów elektronicznych, zwłaszcza Internetu i mediów społecznościowych, co wywołuje w rodzinie wiele niepokojących zjawisk zakłócających realiza-

cję istotnych funkcji rodziny, a zwłaszcza funkcji wychowawczej. Te zjawiska stanowią wyzwanie nie tylko dla Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w Polsce, ale dla wszystkich podmiotów, którym leży na sercu dobro małżeństwa i rodziny w naszej ojczyźnie. Bardzo cenny jest postulat Doktoranta, by Kościół wytrwale pokazywał ludziom młodym drogi budowania szczęścia w sakramentalnym małżeństwie i rodzinie, pomimo niekorzystnych tendencji społecznych czy fałszywych przekazów medialnych na temat małżeństwa i rodziny.

W aspekcie merytorycznym recenzowanej rozprawy warto jeszcze uwypuklić bardzo aktualny postulat zawarty w listach pasterskich Episkopatu Polski, a wyeksponowany przez Doktoranta, mianowicie wezwanie skierowane do wszystkich Polaków o większą troskę o ocalenie prawości swego sumienia. Bez sumienia człowiek nie jest w stanie iść najprostszą i najkrótszą drogą do celu, jaki wyznaczył mu Bóg, także – a może nawet przede wszystkim – w zakresie życia małżeńskiego i rodzinnego. Tylko dzięki sumieniu – wolnemu od deprawacji ideologicznej – człowiek jest w stanie rozeznaczyć wagę dobra i niebezpieczeństwo zła w swoim życiu. Jak zauważył to w swojej rozprawie ks. M. Przybycień, „w obecnych czasach człowiek wierzący albo będzie człowiekiem sumienia, w którym doświadczy żywej obecności Boga, albo go w ogóle nie będzie” (s. 296). Trudno nie zgodzić się z tą tezą. Jeśli przypomnimy sobie słynny apel o ludzi sumienia, jaki skierował do Polaków papież Jan Paweł II w Skoczowie w 1995 roku, to trzeba dzisiaj stwierdzić z całym przekonaniem, iż pozostaje on wciąż aktualnym wyzwaniem dla naszych rodaków, a szczególnie dla małżonków i całych rodzin w Polsce.

Sumując refleksję na temat aspektu merytorycznego recenzowanej rozprawy doktorskiej, należy stwierdzić, iż ocena tak solidnie wykonanego studium może być tylko jednoznacznie pozytywna. Wyróżnić należy szerokie naświetlenia analizowanych problemów, ubogacane danymi statystycznymi lub wynikami badań społecznych, a także logikę i porządek w analizowaniu poszczególnych zagadnień. Autor starał się ponadto o wyjaśnienie wszelkich nowych pojęć wprowadzanych do swego wywodu. Pomocne w lekturze rozprawy okazały się także dobre wprowadzenia w poszczególne rozdziały i ich podsumowania. Wywód Doktoranta jest logiczny, ciągły, dobrze usystematyzowany, a zarazem wyrażony w prostym, zrozumiałym języku.

3. Ocena formalna rozprawy

Ks. mgr M. Przybycień podjął w swojej rozprawie doktorskiej ważny i aktualny dla Kościoła problem, który we wstępie swojej dysertacji wyraził w pytaniu: „jakie są problemy moralne małżeństwa i rodziny w Polsce oraz jakie sposoby ich rozwiązania proponują biskupi polscy?” (s. 14). Jako główne źródło, które zostało poddane analizie zawartości treści zaznaczone wyraźnie w tytule rozprawy, zostały wybrane listy pasterskie Konferencji Episkopatu Polski ogłoszone po 1989 roku. Dla ścisłości we wstępie Autor określił także drugą granicę przedziału czasowego analizowanych źródeł na rok 2019. Dobrze, że ta dystynkcja znalazła się we wstępie, gdyż z samego tytułu rozprawy nie wynikało jasno, które listy pasterskie Episkopatu Polski zostały uwzględnione w analizie, a które pozostają materiałem do analiz dla innych badaczy problemów moralnych małżeństwa i rodziny w przyszło-

ści. Przyjętą w rozprawie metodę wiodącą Doktorant określił jako „metodę analityczno-syntetyczną, a dokładniej analizę krytyczną piśmiennictwa i treści” (s. 15). Jest to stwierdzenie dość ogólne, ale w tego rodzaju przedsięwzięciu badawczym wydaje się być wystarczające.

W każdej rozprawie naukowej szczególne znaczenie przypisuje się źródłości. Doktorant zebrał znaczącą bazę źródeł zastanych w postaci dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, a także literaturę przedmiotu i pomocniczą. Bibliografia załącznikowa obejmuje 27 stron maszynopisu rozprawy. Do interpretacji nauczania biskupów polskich Autor sięgnął do dokumentów Soboru Watykańskiego, nauczania papieży posoborowych, a także do dokumentów Stolicy Apostolskiej oraz innych niż listy pasterskie dokumentów Kościoła w Polsce. W poszerzaniu analiz i naświetleniu szerszych kontekstów społecznych i kulturowych opisywanych problemów moralnych rodziny przydatna okazała się literatura przedmiotu. Autor korzystał przede wszystkim z opracowań rodzimych teologów moralnych, ale także sięgnął po opracowania teologów innych specjalizacji, filozofów, pedagogów, psychologów, socjologów, prawników i przedstawicieli innych dziedzin nauki. Wydaje się, że źródła zostały dobrane prawidłowo i dobrze wykorzystane w przeprowadzonych analizach. Jeżeli chodzi o dobór literatury przedmiotu jedynym mankamentem jest ograniczenie jej tylko do publikacji w języku polskim. Spis bibliografii załącznikowej został podzielony i wykonany bardzo starannie. Jedynie w grupie i poszczególnych podgrupach dokumentów Kościoła lepiej byłoby zastosować układ chronologiczny niż alfabetyczny. W układzie chronologicznym widać bowiem lepiej rozwój nauczania Kościoła a ponadto w analizach teologicznych data wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła ma swoje znaczenie w ocenie jej aktualności. W zestawie literatury występuje błędny zapis nazwiska słynnego teologa (jest: B. Härig; a powinno być B. Häring).

Przypisy, których w recenzowanej rozprawie znalazło się aż 687, zostały sporządzone według systemu przecinkowego bardzo poprawnie. Docenić należy fakt, iż wszystkie publikacje książkowe zostały zaopatrzone nie tylko w miejsca wydania, lecz także wydawnictwa. Opisy są kompletne, nie budzi także zastrzeżeń forma skrócona opisów pozycji bibliograficznych powtórnie przywoływanych w przypisach. Większość przypisów stanowią odnośniki do źródeł i cytowanej literatury, ale wiele jest również takich, w których Autor rozwija wątki uboczne prowadzonych analiz, zamieszcza dłuższe cytaty z listów pasterskich Episkopatu Polski, albo wyjaśnia niektóre kwestie złożone. Nie zakłócając wyводу głównego, powyższe wyjaśnienia i dopowiedzenia bardzo ubogacają treść rozprawy.

Rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia została napisana prostym i jasnym językiem. Należy podkreślić, że Autor opanował sztukę parafrazy, unikał nadużywania długich cytatów (usprawiedliwionym wyjątkiem są niektóre cytaty z listów pasterskich KEP oddające ducha i styl nauczania biskupów polskich), budował zdania proste, układając je w niezbyt rozległe akapity i panując nad jasnością swego wyводу. Bardzo przydatnym w rozprawie okazał się wykaz skrótów, ale nie wiedzieć dlaczego, wiele tytułów łacińskich zostało pozbawionych spacji. Podejrzewam, że Autor skorzystał z automatycznej adiustacji komputerowej, co po włączeniu języka polskiego dało takie przedziwne rezultaty w słowach łacińskich. Koniecznie to należy poprawić nie tylko w wykazie skrótów, ale także w tekście głównym i w przypisach, gdzie owe tytuły łacińskie zostały przywołane. Rzadko to się

zdarza, ale recenzowana dysertacja nie zawiera prawie w ogóle błędów literowych (wyjątek: s. 129 jest: „broną”, powinno być: „bronią”; s. 130 jest „diagnozie”, powinno być: „w diagnozie”). Natomiast w wielu miejscach maszynopisu, zwłaszcza po numerach przypisów, brakuje spacji. Zamieszczony na s. 333 wykaz tabel zawiera nieprawidłowe numery stron. Recenzowana rozprawa prawie nie zawiera błędów interpunkcyjnych (wyjątek: na s. 131 brakuje przecinka w 3 wierszu od dołu). W wydruku komputerowym nie została włączona funkcja dzielenia wyrazów, co nieco wydłużyło rozpiętość tekstu, podobnie jak zastosowany 14 numer czcionki wydruku. Wydaje się jednak, że po poprawieniu wskazanych drobnych błędów oraz jeszcze jednej adiustacji językowej rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia, ze względu na jej walory merytoryczne i możliwości praktycznego wykorzystania przez studentów, duszpasterzy rodzin i ich świeckich pomocników, zasługuje na opublikowanie.

4. Problemy do dyskusji na obronie doktorskiej

Ważna i aktualna problematyka rozprawy ks. mgra M. Przybycienia prowokuje do kontynuacji dyskusji w celu rozwinięcia przynajmniej niektórych jej wątków. Dlatego proszę Doktoranta o ustosunkowanie się do następujących kwestii:

a) Istotnym aspektem troski biskupów polskich o rodzinę jest ochrona prawa tradycyjnie pojmowanego małżeństwa i rodziny oraz ochrona prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem i wartościami moralnymi. W tym zakresie pojawiło się ostatnio duże zagrożenie w postaci ideologii *gender*. Na czym polega to zagrożenie i jak sobie z nim mają radzić rodzice, katecheci i duszpasterze?

b) Ważnym zadaniem rodziców chrześcijańskich jest wychowanie swoich dzieci, a szczególnie ich wychowanie religijne. Jedną z form wsparcia rodziców w tym ważnym zadaniu ze strony Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski i Rady Szkół Katolickich jest organizowany od 2011 roku we wrześniu Tydzień Wychowania. Jak Doktorant ocenia to przedsięwzięcie, czy warto je kontynuować, co w nim ewentualnie zmienić lub udoskonalić?

5. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska ks. mgra M. Przybycienia stanowi poważny przyczynek naukowy w zakresie podjętej problematyki naukowo-badawczej oraz cenną pomoc dla studentów teologii, w szczególności teologii moralnej i pastoralnej, a także inspirację dla duszpasterstwa małżeństw i rodzin w Polsce. Autor wykazał się wysokim stopniem umiejętności pracy naukowej w zakresie stawiania problemów, krytycznej analizy źródeł w celu rozwiązania podjętego problemu, wyciągania uprawnionych wniosków z przedstawionych uprzednio przesłanek, a także zdolnością syntezy i jasnością wywodu naukowego. Przedstawione w recenzji nieliczne mankamenty nie dyskredytują znaczącego osiągnięcia Doktoranta, lecz wskazują jedynie kierunki doskonalenia jego warsztatu naukowego w przyszłości, gdyż wyczuwa się u niego znaczny jeszcze potencjał rozwojowy. Recenzowana rozprawa spełnia

wszystkie normy stawiane rozprawom doktorskim w *Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. nr 65 poz. 595), dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie ks. mgra Mariusza Przybycienia do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. Wiesław Porygoda